

Ramon Llull i el tractat *De fallaciis* del pseudo-Tomàs d'Aquino

Guilherme Wyllie

Universidade Federal do Mato Grosso, Cuiabá (Brasil)
gwyllie@gmail.com

Alexander Fidora

Universitat Autònoma de Barcelona
Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats
alexander.fidora@icrea.es

Resum

Aquest article presenta una nova font per a la teoria de la fal·làcia en Ramon Llull, que demostra que les tretze fal·làcies aristotèlico-escolàstiques de la *Logica nova* de Llull són calcades del tractat pseudotomasià *De fallaciis*. La identificació d'aquesta font no solament permet corregir diversos passatges obscurs a les edicions de la *Logica nova*, tant del text llatí com del text català, tot millorant la nostra comprensió sistemàtica de la lògica lul·liana; sinó que, al mateix temps, subratlla l'estreta relació entre el pensament lul·lià i el discurs lògic del seu temps.

Paraules clau: teoria de la fal·làcia, lògica, Ramon Llull, Tomàs d'Aquino.

Abstract. *Ramon Llull and the treatise De fallaciis by pseudo-Thomas Aquinas*

This article points out a new source for Ramon Llull's theory of fallacy by showing that the thirteen Aristotelian fallacies of the scholastic tradition treated in Llull's *Logica nova* are taken verbatim from the treatise *De fallaciis* by pseudo-Thomas Aquinas. Identifying this source not only allows us to correct several obscure passages in the Latin and Catalan editions of the *Logica nova*, thus contributing to a better systematic understanding of Llull's logic, it also reveals the close link between Llull's thought and the logical debates of his time.

Key words: theory of fallacy, logic, Ramon Llull, Thomas Aquinas.

Sumari

Les fal·làcies i el desenvolupament
de la lògica lul·liana

Conclusions

Una nova font de la teoria
de la fal·làcia a la *Logica nova*

A partir de 1120, hom observa un gran entusiasme per l'estudi de la fal·làcia a l'occident llatí que porta a l'àmplia difusió de les *Refutacions sofístiques* d'Aristòtil, traduïdes per Boeci i Jaume de Venècia. Aquest procés de recepció

i d'interpretació, motivat originalment pel desig d'evitar les fal·làcies en contextos teològics¹, contribuï de manera decisiva a una de les innovacions més rellevants de la lògica medieval, a saber, la teoria de les propietats dels termes, val a dir, la *logica modernorum*².

Entre molts altres autors, també Ramon Llull (1232-1316) es va comprometre amb una concepció de la lògica clarament orientada vers l'estudi de les fal·làcies, com queda patent en un passatge de la seva *Doctrina pueril*, en què s'explica de manera general que

per logica sabrás comensar e sostenir e concloir so que dirás, e per logica te guardarás que hom no't pusca desebre per sufismades paraules, e per logica serás pus suptil en totes les altres sciences³.

El filòsof mallorquí veia en l'estudi de les fal·làcies un instrument eficaç per revisar i rectificar els errors, comesos pels «infidels» i els filòsofs heterodoxos, que no només abastava la resolució d'ambigüitats, sinó que també havia de servir per classificar i avaluar arguments⁴. Aquest ús de la teoria de la fal·làcia, que podem trobar en diverses obres seves, és molt important per comprendre l'interès específic de Llull per la qüestió.

Tot i que la influència de certes doctrines de la filosofia àrab sobre el pensament de Ramon Llull sigui evident, moltes de les posicions lògiques que adopta depenen directament de fonts llatines⁵. Com veurem, entre aquestes posicions cal comptar també la seva teoria de la fal·làcia.

Les fal·làcies i el desenvolupament de la lògica lul·liana

Ja a la seva primera obra, el *Compendium logicae Algazelis* de 1265-1272, és possible observar una especial preocupació de Llull per les fal·làcies. En aquesta obra, Llull no es limita a traduir i a parafrasejar la doctrina massa sintètica

1. Un bon exemple de la importància de les fal·làcies dins del debat teològic ha estat analitzat recentment per MENSA I VALLS, J. (2003). «La "fallacia consequentis" en la polèmica escolàstica entre Arnau de Vilanova y los profesores de la Universidad de París». *Revista Española de Filosofía Medieval*, 10, p. 297-301.
2. La recepció i influència de les *Refutaciones sofísticas* a l'edat mitjana ha estat estudiada detalladament per L. de Rijk al primer volum de la seva monumental obra: De RIJK, L. M. (1962). *Logica Modernorum: A Contribution to the History of Early Terminist Logic*. Assen: Van Gorcum. I, més recentment, per EBBESEN, S. (1981). *Commentators and Commentaries on Aristotle's "Sophistici Elenchi". A Study of Post-Aristotelian Ancient and Medieval Writings on Fallacy*. 3 vol. Leiden: Brill.
3. LLULL, R. (2005). *Doctrina pueril*. Ed. SANTANACH, J. (NEORL VII). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 190.
4. Cf. en aquest sentit JOHNSTON, M. (1987). *The Spiritual Logic of Ramon Llull*. Oxford: The Clarendon Press, p. 271.
5. Cf., per exemple, LOHR, Ch. (1998). «Islamic Influences in Llull's Logic». *Estudi General*, 9, p. 147-157, i la rèplica per AKASOY, A. i FIDORA, A. (2008). «Ibn Sab'in and Raimundus Lullus: The Question of the Arabic Sources of Lullus' Logic Revisited». Dins: AKASOY, A. i RAVEN, W. (ed.). *Islamic Thought in the Middle Ages. Studies in Text, Transmission and Translation in Honour of Hans Daiber*. Leiden: Brill, p. 434-459.

sobre la qüestió que troba als *Maqāsid al-falāsifa* d'al-Gazzālī, ans elabora una presentació sistemàtica d'aquelles doctrines a partir dels *Tractatus* de Pere Hispà (també conegut com a *Summulae logicales*)⁶, tot mostrant la seva familiaritat amb la lògica escolàstica.

Trenta anys més tard, el 1303, Llull dedicarà l'última secció de la cinquena distinció de la *Logica nova* al tractament de les fal·làcies. En aquest text, Llull defineix la noció general de fal·làcia i exposa les fal·làcies aristotèlico-escolàstiques per introduir-hi, tot seguit, la primera versió de la seva anomenada «fal·làcia de la contradicció», que, a partir de llavors, ocuparà una posició clau al seu pensament lògic⁷. Així, a l'*Ars generalis ultima*, finalitzada el 1308, Llull reserva un capítol de la setena part a l'anàlisi de les fal·làcies, tot incloent-hi la nova fal·làcia de la contradicció, i demostra com la seva Art pot servir per identificar els errors característics de cadascuna de les fal·làcies⁸. Pocs mesos després, al final d'aquell mateix any, Llull escriurà el *Liber de novis fallaciis*, que ve a ser l'estudi més exhaustiu sobre la seva fal·làcia de la contradicció. Aquesta fal·làcia, de creació lul·liana, vol resoldre contradiccions que resulten de l'ambigüitat d'un terme en les premisses d'un sil·logisme (per ex.: Cap S és P; algun S és P; per tant, algun S és P i cap S és P; on S resulta ser un terme ambigu). Llull insisteix molt en el fet que aquesta fal·làcia pot ser útil no tan sols per desqualificar determinats sil·logismes, sinó també per verificar els sil·logismes que es fonamenten en els principis de l'Art com igualment determinades hipòtesis que provenen de l'àmbit de la fe⁹. Finalment, el 1310, Llull redactarà el *De fallaciis, quas non credunt facere aliqui, qui credunt esse philosophantes, contra purissimum actum Dei verissimum et perfectissimum*, que és la seva darrera obra sistemàtica sobre la qüestió¹⁰.

Com es pot veure per aquest breu recorregut i com han mostrat els treballs de Josep Maria Ruiz Simon i Antoni Bonner¹¹, la doctrina de les fal·làcies va

6. Cf. LOHR, Ch. (1967). *Raimundus Lullus' «Compendium logicae Algazelis»*. Freiburg i. Br.: Tesi doctoral, p. 20 i s.
7. LULLUS, R. (1998). *Logica nova*. Ed. EULER, W. (ROL XXIII). Turnhout: Brepols, p. 114-130.
8. LULLUS, R. (1986). *Ars generalis ultima*. Ed. MADRE, A. (ROL XIV). Turnhout: Brepols, p. 108-117.
9. LULLUS, R. (1983). *Liber de novis fallaciis*. Ed. LOHR, Ch. (ROL XI). Turnhout: Brepols, p. 9-136.
10. LULLUS, R. (1978). *De fallaciis, quas non credunt facere aliqui, qui credunt esse philosophantes, contra purissimum actum Dei verissimum et perfectissimum*. Ed. RIEDLINGER, H. (ROL VI). Turnhout: Brepols, p. 467-488. A més d'aquestes obres, que donen una visió sistemàtica de la teoria de la fal·làcia, cal esmentar altres textos que també tracten del tema, escrits a la tardor-hivern del 1308-1309 a Montpeller i durant els anys 1309-1311 a París: el *Liber de refugio intellectus*, el *Liber de conversione syllogismi opinativi in demonstrativum cum vicesima fallacia*, el *Liber de modo naturali intelligendi*, etc.
11. Cf. RUIZ SIMON, J. M. (1996). «Ramon Llull y las contradicciones aparentes». Dins: DOMÍNGUEZ, F. i DE SALAS, J. (ed.). *Constantes y fragmentos del pensamiento luliano. Actas del Simposio sobre Ramon Llull en Trujillo, 17-20 septiembre 1994*. Tübinga: Max Niemeyer Verlag, p. 19-38; id. (1999). *L'Art de Ramon Llull i la teoria escolàstica de la ciència*. Barcelona: Quaderns Crema, p. 168-182; i BONNER, A. (1995). «Syllogisms, Fallacies and Hypothe-

jugar un paper important en el pensament de Ramon Llull, en particular a partir de la *Logica nova*, on apareix, per primera vegada, la seva fal·làcia de la contradicció. Aquí no podem analitzar en detall la concepció de les tretze fal·làcies tradicionals i de la nova fal·làcia de la contradicció que Llull presenta a la *Logica nova*. La nostra aportació vol ser més modesta, indicant una nova font de Llull per a la doctrina de les fal·làcies aristotèlico-escolàstiques, és a dir, les fal·làcies 1 a 13, i mostrant com aquesta troballa pot contribuir a una millor comprensió del text lul·lià.

Una nova font de la teoria de la fal·làcia a la *Logica nova*

Com hem apuntat més amunt, parlant de la influència de Pere Hispà sobre el *Compendium logicae Algazelis*, és evident que Llull tenia un coneixement sòlid del discurs lògic del seu temps. Aquesta familiaritat de Llull amb la lògica escolàstica es veu perfectament corroborada per la *Logica nova*: així, es pot constatar que la distinció de la *Logica nova* que tracta de les fal·làcies és una recopilació fidel de l'opuscle *De fallaciis* (1272-1274?) del pseudo-Tomàs d'Aquino¹² (exceptuant la fal·làcia de la contradicció).

Malauradament, ni l'edició crítica llatina de l'obra a les ROL¹³, ni la catalana a les NEORL¹⁴, ambdues de 1998, van tenir en compte el fet que Llull cités al peu de la lletra llargs passatges del dit opuscle¹⁵, el qual va ser un dels textos més difosos del moment pel que fa a la teoria de la fal·làcia i que, fins i tot, arribà a reemplaçar en molts manuscrits (italians) la part dels *Tractatus* de Pere Hispà que s'ocupava de les fal·làcies¹⁶ —és a dir, justament aquella part que Llull, trenta anys enrere, havia consultat per a la redacció del seu *Compendium*.

L'extensió dels passatges copiats és remarcable: totes tretze fal·làcies de la tradició aristotèlico-escolàstica estan calcades del text del pseudo-Tomàs. Així, les pàgines 115-128 de l'edició llatina a les ROL i 97-110 del text català de les NEORL es troben literalment a les pàgines 405-418 del *De fallaciis*, publi-

ses: Llull's New Weapons to Combat the Parisian Averroists». Dins: DOMÍNGUEZ, F., IMBACH, R., PINDL, Th. i WALTER, P. (ed.). *Aristotelica et Lulliana magistro doctissimo Charles H. Lohr septuagesimum annum feliciter agenti dedicata*. Steenbrugge/La Haia: Abbatia Sancti Petri/Martinus Nijhoff, p. 457-475.

12. Sobre l'atribució d'aquest text a Tomàs d'Aquino i altres qüestions, cf. H.-F. Dondaine a l'edició crítica del text dins de l'Editio Leonina: THOMAS DE AQUINO (1976). *Opera omnia* XLIII. Roma: Editori di San Tommaso, p. 385-400, així com, més recentment, R. Gauthier dins: THOMAS DE AQUINO (1989). *Opera omnia* I, 1, Editio altera retractata. Roma/París: Commissio Leonina/J. Vrin, p. 56*-64*.

13. Citada més amunt, nota 7.

14. LLULL, R. (1998). *Lògica nova*. Ed. BONNER, A. (NEORL IV). Palma de Mallorca: Patronat Ramon Llull.

15. De fet, Á. d'Ors ja havia donat algunes pistes que apuntaven en aquesta mateixa direcció. Cf. D'ORS, Á. (1996). «Raimundo Lulio, Nicolás de Paz y la *Logica parva*». *Documenti e studi sulla tradizione filosofica medievale*, 7, p. 115-129, aquí p. 130, núm. 44.

16. Cf., novament, Dondaine dins: THOMAS DE AQUINO (1976). *Opera omnia* XLIII, *op. cit.*, p. 387.

cat a l'Editio Leonina XLIII. En copiar aquests passatges, la *Logica nova* s'esforça a resumir els diferents capítols del *De fallaciis*, així que talla i trasllada fragments considerables del text original, amb el resultat que les llacunes a vegades fan difícil el seguiment de l'argumentació original. A més, moltes vegades la comprensió del text lul·lià es veu dificultada per errors de lectura de l'original.

En donarem alguns exemples:

1. El nostre primer exemple es troba a l'apartat de l'anomenada fal·làcia del conseqüent. Aquesta fal·làcia es produeix quan se suposa que un antecedent i un conseqüent són equivalents. Al passatge citat a sota, la *Logica nova* reproduïx la definició corresponent del *De fallaciis*. Així, la *Logica nova* diu:

Fallacia consequentis est deceptio, proveniens ex eo, quod consequens extimatur omnino idem antecedenti esse. Fallacia quidem *antecedentis* in uno est, et fallacia consequentis in pluribus, scilicet consequentiis¹⁷.

Des del punt de vista lògic, el passatge, tal com el trobem a la *Logica nova*, no té sentit, ja que no existeix cap «fal·làcia de l'antecedent» (diferent de la fal·làcia del conseqüent). Comparem, doncs, el passatge amb el text original del *De fallaciis*:

Est ergo fallacia consequentis deceptio proveniens ex eo, quod consequens aestimatur omnino esse idem antecedenti (...segueix una comparació de la fal·làcia del conseqüent amb la fal·làcia de l'accident) fallacia *accidentis* est in uno, fallacia consequentis est in pluribus, scilicet consequentiis¹⁸.

Efectivament, el pseudo-Tomàs no parla d'una «fal·làcia de l'antecedent», sinó que compara la fal·làcia del conseqüent a la primera de les fal·làcies «extra dictionem», és a dir, a la fal·làcia de l'accident. Es tracta evidentment d'un error de lectura —gens difícil d'explicar paleogràficament— que ve reforçat pel fet que la *Logica nova* descarta tot un llarg passatge en el qual el pseudo-Tomàs compara la fal·làcia del conseqüent amb la fal·làcia de l'accident.

És important fer notar que aquest error de lectura es manté tant a la versió llatina citada, com a la traducció medieval catalana¹⁹ i també a la *Logica parva*²⁰, una obra de la tradició lul·lista posterior. Ni a l'edició crítica llatina ni a l'edició catalana no es consigna cap variant per a aquest error de lectura.

2. Tot seguit, la *Logica nova* presenta el primer mode d'aquesta fal·làcia, i diu que:

17. LULLUS, R. (1998). *Logica nova*, op. cit., 125.

18. THOMAS DE AQUINO (1976). *Opera omnia* XLIII, op. cit., p. 416.

19. LLULL, R. (1998). *Lògica nova*, op. cit., p. 108.

20. LULLUS, R. (1744). *Beati Raymundi Lulli Doctoris Illuminati, et Martyris Tertii Ordinis Sancti Francisci, Logica nova jam Valentiae impressa anno 1512. Et nunc Palmae cum libris Logica parva, de Quinque Praedicabilibus & decem praedicamentis, et de Natura*. Mallorca: Miquel Cerdà/Miquel Amorós, reimpressió Frankfurt a. M. 1971-1972, p. 108.

Primus (modus) procedit ex consecutione magis communis ad minus commune, sive magis commune sit genus sive *antecedens*. Ut patet in hiis paralogismis: Si asinus est animal, animal est. Sed tu es animal; ergo tu es asinus. Non valet; non enim consequentia primo posita convertitur. Adhuc, si aliquid est mel, est rubeum. Sed fel est rubeum; ergo fel est mel [...]²¹

El primer cas descrit en aquest passatge és prou clar: a saber, no és lícit passar del gènere a l'espècie; el segon cas, en canvi, no acaba de lligar, sobretot en vistes de l'exemple que es dóna. Ara bé, si comparem aquest passatge amb el *De fallaciis*, queda ben clar el que ha passat:

Primus modus procedit ex consecutione magis communis ad minus commune, sive magis commune sit genus sive *accidens*, ut patet in hiis paralogismis: Si aliquid est asinus, est animal; sed tu es animal, ergo tu es asinus. Non sequitur; non enim consequentia primo posita convertitur. Simile est hic: Si aliquid est mel, est rubeum; sed fel est rubeum; ergo fel est mel [...]²²

El text del pseudo-Tomàs diu que el «magis commune» del qual hom intenta passar —il·lícitament— a un «minus commune», és o bé un gènere, com en l'exemple de l'animal, o bé un *accident* (i no pas un antecedent), com en l'exemple del color vermell. Vet aquí que el text i el segon exemple que hom dóna esdevenen intel·ligibles!

També en aquest cas som davant d'un claríssim error de lectura —de fet, el mateix error— que trobem, sense cap variant, tant a l'edició llatina que acabem de citar, com a la traducció catalana medieval²³ i al tractat lul·lista *Logica parva*²⁴.

3. També el segon mode de la fal·làcia del conseqüent és afectat per un error:

Secundus modus est, quando proceditur a consequentia *propositi* ad similem consequentiam in alio opposito. Ut si dicatur: Si aliquid est generatum, habet principium. Sed anima non est generata, quia est creata ex nihilo; ergo non habet principium, sed semper fuit²⁵.

En aquest cas, amb l'ajuda de l'exemple, el lector pot desxifrar el sentit del text, tot i que tècnicament és incorrecte. De totes maneres, el significat del passatge queda molt més patent al *De fallaciis*, on llegim:

Secundus modus est, quando proceditur a consequentia *oppositi* ad similem consequentiam in alio opposito, ut si dicatur sic: Si aliquid est generatum, habet principium; sed anima non est generata, est enim creata ex nihilo; ergo non habet principium, sed semper fuit²⁶.

21. LULLUS, R. (1998). *Logica nova, op. cit.*, p. 126.

22. THOMAS DE AQUINO (1976). *Opera omnia* XLIII, *op. cit.*, p. 416.

23. LLULL, R. (1998). *Lògica nova, op. cit.*, p. 108.

24. LULLUS, R. (1744). *Beati Raymundi Lulli, op. cit.*, p. 109.

25. LULLUS, R. (1998). *Logica nova, op. cit.*, p. 126.

26. THOMAS DE AQUINO (1976). *Opera omnia* XLIII, *op. cit.*, p. 417.

Pel que fa a aquest error de lectura, també coincideixen, sense cap variant, el text de l'edició crítica llatina, la traducció catalana medieval²⁷ i el tractat *Logica parva*²⁸.

4. Per acabar, posem un exemple d'una altra fal·làcia, a saber, la fal·làcia de la pluralitat de preguntes, en la qual hom incorre quan diverses preguntes es fan sota la forma d'una sola pregunta, i es dona una sola resposta. El primer mode d'aquesta fal·làcia es descriu de la següent manera a la *Logica nova*:

Primus (modus) est, quando interrogatio est plures ex eo, quod unum de pluribus in singulari *ponitur* vel e converso. Sicut hic: Putasne homo et asinus sunt animal rationale?²⁹

La formulació que trobem a la *Logica nova* no és gaire precisa, per no dir, tècnicament incorrecta. El *De fallaciis*, en canvi, diu:

Primus modus est, quando interrogatio est plures ex eo, quod unum de pluribus in singulari *praedicatur* vel e converso. Sicut hic: Putasne homo et asinus sunt animal rationale?³⁰

De nou, no es troben variants per a aquest error de lectura ni a l'edició crítica llatina, ni al text crític català³¹. Només la *Logica parva* presenta una petita variant: «proponitur»³².

Aquests quatre exemples d'errors de lectura, que afecten la comprensió del text de la *Logica nova*, es podrien multiplicar fàcilment, com ara: «syllaba» > «litterarum» (119, 796); «Catelina» > «Catalina» (120, 818ss.)³³; «consequentis» > «consequentiae» (126, 1044); «ex» > «in» (126, 1049); «in inferendo» > «inferendo» (126, 1051), etc. (indiquem primer la paraula com es troba al *De fallaciis*, i després la forma tal com apareix a la *Logica nova*, amb la pàgina i la línia del text llatí de les ROL).

La influència del text pseudotomasità també pot ajudar a explicar altres anomalies del text de la *Logica nova*, com per exemple el fet que al principi de l'apartat de la fal·làcia de l'accident l'autor digui que aquesta té tres

27. LLULL, R. (1998). *Lògica nova, op. cit.*, p. 108-109.

28. LULLUS, R. (1744). *Beati Raymundi Lulli, op. cit.*, p. 109.

29. LULLUS, R. (1998). *Logica nova, op. cit.*, p. 127.

30. THOMAS DE AQUINO (1976). *Opera omnia* XLIII, *op. cit.*, p. 418.

31. LLULL, R. (1998). *Lògica nova, op. cit.*, p. 110.

32. LULLUS, R. (1744). *Beati Raymundi Lulli, op. cit.*, p. 110.

33. Aquest error és especialment saborós en tant que es troba en la descripció d'una fal·làcia que es produeix a causa de la confusió dels gèneres, és a dir, quan es pren allò que és femení per masculí i viceversa. En substituir «Catelina» (= Catilina) per «Catalina» (i, en català, «Catarina») el discurs es torna absurd, mantenint que «Catalina, cum sit nomen masculinum, non significat femininum, licet videatur propter similitudinem cum nominibus femininis». De fet, A. Bonner ja havia proposat molt encertadament de llegir «Catilina» per salvar el sentit d'aquest passatge, cf. LLULL, R. (1998). *Lògica nova, op. cit.*, p. 102, nota a la línia 157.

modos (copiant el que trobem al *De fallaciis*), quan tot seguit se'n donen quatre, tot afegint-hi un mode que no es troba en el pseudo-Tomàs³⁴.

És evident, doncs, que la *Logica nova* no solament integra una part ben substancial del *De fallaciis* pseudotomasià, sinó també que en aquest procés es produeixen diversos errors de lectura. Fins ara, hem parlat sempre dels «errors de lectura de la *Logica nova*». Caldria demanar-se, però, d'on provenen aquests errors. Hi ha, si més no, tres possibilitats:

- a) Els errors ja es troben en el text del *De fallaciis* que estava a l'abast de Ramon Llull i, per tant, passen d'aquí a la redacció original de la *Logica nova*.
- b) Llull o el seu escrivà van cometre aquests errors de lectura en copiar el text del *De fallaciis* i incorporar-lo a la *Logica nova*.
- c) Els errors són fruit de la transmissió del text de la *Logica nova*, que, en un primer moment, era correcte.

La possibilitat a) sembla poc probable, ja que l'edició crítica del *De fallaciis* no ofereix cap variant que coincideixi amb els errors de lectura de la *Logica nova*. També la possibilitat c) té pocs arguments a favor, donat que en tota la tradició de la *Logica nova*, sigui llatina, catalana o lul·lista (és a dir, la *Logica parva*), no trobem cap variant per als termes en qüestió a les edicions disponibles, sinó que semblen mantenir-se amb estabilitat al llarg de la tradició.

Queda, doncs, com a possibilitat més probable, que els errors de lectura provenen —tal com proposa la possibilitat b)— directament de Llull o del seu escrivà en copiar el *De fallaciis*³⁵.

Conclusions

La nostra intenció en aquest article ha estat doble. D'una banda, hem cregut oportú proporcionar als lectors de l'*opus* lul·lià alguns elements per millorar la nostra comprensió del text de la seva obra lògica cabdal, és a dir, de la *Logica nova*.

Al mateix temps, hem volgut aportar un nou ítem al dossier sobre Llull i el seu context escolàstic. Contra la imatge d'un Llull monolític, hem de constatar que, de la mateixa manera com altres parts del seu pensament (sobretot la

34. Compareu LULLUS, R. (1998). *Logica nova, op. cit.*, p. 121-122, amb THOMAS DE AQUINO (1976). *Opera omnia* XLIII, *op. cit.*, p. 411-413. El mode que Llull afegeix es refereix a la confusió entre l'acte natural i l'acte artificial d'un ens. Aquest i molts altres afegitons clarament lul·lians al text copiat del *De fallaciis* confirmen que no som davant d'una interpolació posterior (que hauria arribat a afectar tota la tradició manuscrita de la *Logica nova*...), sinó que el *De fallaciis* forma part de la redacció original de l'obra.

35. Hom podria formular encara una altra hipòtesi que seria la d), tot i que sembla absolutament insostenible: ¿seria Llull l'autor del *De fallaciis*, el qual, tot i que atribuït per la tradició a Tomàs d'Aquino, és una obra anònima? Però si fos així, com s'explica que el text lul·lià d'aquesta obra, tal com es conserva a la *Logica nova*, sigui tan corrupte?

seva teoria de la ciència) estan molt vinculades al discurs científic de l'època, igualment també ho està el desenvolupament de la seva lògica.

Així, podem traçar una clara evolució de la teoria lul·liana de la fal·làcia respecte de les seves fonts. Si la lògica del *Compendium* estava manifestament influïda pels *Tractatus* de Pere Hispà, a les disquisicions de la *Logica nova*, Llull pren en consideració una nova font: el *De fallaciis*. Amb això, Llull segueix clarament la tendència del seu temps, en el qual, com hem apuntat abans, el *De fallaciis* anava reemplaçant progressivament el tractat sobre les fal·làcies de Pere Hispà. Aquest és un procés que podem observar sobretot a la tradició manuscrita d'Itàlia, on Llull va escriure la seva *Logica nova*. En el seu pas del *Compendium* a la *Logica nova*, la doctrina lul·liana de les fal·làcies reflecteix, doncs, fidelment l'evolució històrica i sistemàtica de la disciplina lògica.

Després de tot el que hem dit en aquest article, no pot haver-hi dubte que per comprendre adequadament —tant en un pla filològic com històric i sistemàtic— les importants innovacions de la *Logica nova* i de la lògica lul·liana en general, com ara la fal·làcia de la contradicció, caldrà tenir en compte el constant diàleg que Llull mantenia amb el discurs filosòfic del seu temps³⁶.

36. Aquest treball s'inscriu en el projecte d'investigació FFI 2008-06919-C02-02/FILO de la DGI-MCEI a la Universitat Autònoma de Barcelona. Agraïm els consells de Lluís Cabré, de la Universitat Autònoma de Barcelona, que està preparant un cens de traduccions catalanes medievals (CODITECAM-TRANSLAT). Un cop finalitzat aquest article, Antoni Bonner ens ha assenyalat que, per al segon error de lectura que hem presentat en aquest text, es troba una variant al manuscrit de Roma, Collegio dei Francescani Irlandesi di Sant'Isidoro e San Patrizio, I.20, fol. 132r. Sembla que el copista d'aquest manuscrit hagi corregit la paraula «antecedens» dels altres manuscrits en «accidens».